

Food and nutrition in ethnography and anthropology

Mavlyuda FAYZULLAEVA¹

Termez State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2021
Received in revised form
15 September 2021
Accepted 20 October 2021
Available online
15 November 2021

Keywords:

food,
nutrition,
national cuisine,
anthropology,
ethnology,
ethnography,
ecology,
culture,
medicine,
research.

ABSTRACT

The article discusses modern views on anthropological issues of nutrition. As well as a dynamic study of modern ethnologists, social and cultural anthropologists.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp221-226>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Этнография ва антропологияда таом ва таомланиш масаласи

АННОТАЦИЯ

Мақолада таомланиш антропологияси замонавий этнологлар, ижтимоий ва маданий антропологлар томонидан динамик тарзда тадқиқ этиб борилаётгани ҳақида замонавий қарашлар ёритилган.

Калит сўзлар:

таом,
овқатланиш,
миллий ошхона,
антропология,
этнология,
этнография,
экология,
маданият,
табобат,
тадқиқот.

¹ Associate Professor of the Department of World History, Termez State University. Termez, Uzbekistan.

Еда и питание в этнографии и антропологии

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

еда,
питание,
национальная кухня,
антропология,
этнология,
этнография,
экология,
культура,
медицина,
исследования.

В статье рассматриваются современные взгляды на антропологические вопросы питания. А также динамическое исследование современных этнологов, социальных и культурных антропологов.

Овқатланиш маданиятини ўрганишга XX асрнинг бошларида киришилганлиги ва ўзига хос ранг-баранг хулосаларга келинганлиги антропологлар учун тадқиқот марказига айланиб бормоқда.

Таомланиш антропологияси – замонавий этнологлар, ижтимоий ва маданий антропологлар томонидан динамик тарзда тадқиқ этиб борилмоқда. Миллий ошхона ҳар доим классик этнографиянинг бетакрор тадқиқот объекти бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади. Бироқ аввал ҳам этнографлар инсоният маданиятининг бу томонини ўрганишда фақат тавсифий йўналиш билан чекланиб қолмаганлар. Шу ўринда анъанавий, моддий маданият нафақат комплекс тарзда бир тартибга солинган, балки замонавий шароитларга қараб ривожланиши ҳам ўрганилган.

Овқатланиш тарихи тарихий антропологиянинг йўналиши сифатида ўзига хос ўрин тутати. Хусусан, XX асрнинг биринчи ярмида Альфред Франклин ва Адам Морицио биринчилардан бўлиб овқатланиш анъаналарини ўргандилар. Инглиз тилида Вильям Ашлей “Аждодларимиз нони” асари билан, Рэдлайф Саламан дунёда картошканинг ўрнига бағишланган тадқиқотлари билан тарихни овқатланишни ўрганиш орқали ёритишга уриндилар.

Таомланиш муаммоларига биринчи бўлиб қисман эътибор қаратган функционалистлардан бири Малиновскийдир. Унинг ғоялари таъсирида Одри Ричардс ҳам Шимолий Родезияда (Зимбабве) бембаликларнинг озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш, таом тайёрлаш ва бир-бирига таом тортиқ қилиш урф-одатларини ўрганган. Унинг “Ёввойи қабилаларда очарчилик ва меҳнат” (1932) ва “Шимолий Родезиядаги ер, меҳнат ва парҳез” (1939) китоблари ушбу йўналишнинг ўзига хос классик асарлари ҳисобланади. Кейинчалик бу асарлар озиқ-овқат (*Food Studies*) тадқиқотлари номи билан танилганлиги ҳам фикримиз далилидир.

XX асрнинг 40-йиллари, аниқроғи, иккинчи жаҳон уруши йилларида АҚШда Маргарет Миднинг фаол иштирокида таомланиш маданиятини ўрганиш бўйича махсус қўмита (Committee for the Study of Food Habits) тузилади. Қўмитага таомланиш амалиётида озиқ-овқатларнинг ўзгариб бориш жараёнлари ва унга нисбатан давлат сиёсатининг тутган ўрнини тадқиқ қилиш вазифаси юклатилади. Ушбу тадқиқотлар урушдан кейин энди ривожланаётган мамлакатларда очликни енгишга ҳамда АҚШ ҳарбий кучларининг Қўшма Штатлардан ташқарида мослашиши муаммоларини ҳал қилишга ёрдам бериши керак эди. Демак, бундан кўриниб турибдики, вазият бевосита давлат сиёсати даражасидаги масала эканлиги таомланишнинг аҳоли ва жамият ўсишидаги ўрнини ошириб борган.

1960–1970-йилларда озиқ-овқат муаммосини ўрганиш нафақат антропология, балки тарих, социология ва бошқа соҳаларда тадқиқот олиб боришнинг асосий объекти бўлиб хизмат қилди. Бу ўринда мавзулар доираси кенгайиб бориб, ошхона тарихини ўрганишдан тортиб, аҳоли ўртасида шакарнинг ўрни (калория манбаи сифатида), саноат инқилобидан тортиб семизлик муаммосигача бўлган масалалар ўрганилди. Натижада, антропологияда озиқ-овқатни тадқиқ қилишнинг фанлараро ёндашув асосида ўрганиш соҳаси шаклланиб (*Food Studies*), дастлаб *неоэволюционистик* ва *структуралистик* йўналишлар устунлик қилди. Жумладан, биринчи йўналиш (неоэволюционистик) учун озиқ-овқат соҳасини ўрганиш қулай тадқиқот объекти бўлиб, маданият ва табиий муҳит ўртасидаги ўзаро боғлиқликни (табиийки, овчи-термачилар мисолида) намоёни этиш имконини берди.

Марвин Харрис таомланишни экологик ва сиёсий-иқтисодий (яъни “моддий”) шароитлар билан боғлиқ ғояларни ишлаб чиқди.

Неоэволюционистлар антропологик фикрларни уйғунлаштиришга ҳаракат қилиб, ўзларининг таомланишга оид тадқиқотлари билан (янги антропология) таъсир кўрсатдилар ва табиий фанлар (*биологик, тиббий, экологик ва бошқалар*) билан боғладилар. Шунингдек, улар таомланиш бўйича кишиларнинг жинси, ёши бўйича қоидалар, тақиқлар ва саломатлик учун аҳамияти ҳамда овқатланишнинг ўзгариши билан боғлиқ касалликларни ўрганиб, жамиятга татбиқ этдилар.

Неоэволюционистлардан фарқли ўлароқ, структуралистлар, хусусан, Клод Леви-Стросс ва Мери Дугласлар одамлар ва ҳодисалар ўртасидаги муносабатларни тартибга солишда таомнинг аҳамиятини таъкидлаб, ошпазлик маданиятининг рамзий томонларини ўрганишди. Айниқса, Дуглас ўз тадқиқот йўналишлари натижасида инсонларнинг бир дастурхонда ўтириб овқатланиши ичимлик ичишдан кўра самимий ҳаракатларни юзага келтиради, деган хулосага келади.

1970–1980-йилларга келиб, ижтимоий фанларда озиқ-овқат бўйича тадқиқотларнинг кўпайиши “идентиклик” тушунчаси муаммосини юзага келтирди. Классик ишлардан бири ҳисобланган Аржун Аппадурай ўзининг ошпазликка доир китоблари орқали Ҳиндистон миллий ошхонасини дунёга танитди. Асл ошхона, ошхонанинг ўзига хослик жиҳатларини ўзининг эссесига ёритган А. Аппадурай биринчилардан бўлиб, ўзига хослик тўғрисидаги оддий тушунчанинг муҳим эканлигини, мана шунга эътибор қаратиш керак эканлигини айтиб ўтади. Унинг фикрига кўра, асл миллий ошхонанинг ўзига хослигини ҳеч ким муҳокама қилиш ҳуқуқига эга эмас, шунингдек, вақтга боғлиқ бўлмаган қарашлар тарихий жараёнлар учун мумкин. Анъаналар ўзгариб турганда, асликнинг аниқ мезонлари борми, деган фикрни ўртага ташлайди.

Сўнгги йилларда этнография ва антропологияда таом ва таомланиш масаласи тадқиқотчилар орасида жуда долзарб масалалардан бирига айланиб бормоқда. Хусусан, Россияда аниқ бир халқнинг маданиятига бағишланган қатор тадқиқотларнинг деярли барчасида ушбу мавзу кўрилган бўлиб, айниқса, Ўрта Осиё аҳолисининг хорижий қисм халқларининг таомланиш этнографиясига бағишланган ишлар алоҳида ўрин тутди.

Антропологлар томонидан назарий жиҳатдан энг яқин ўрганиладиган объект бу постколониал ҳудудлар ҳисобланади. Айниқса, миллий ошхоналарни акс эттирадиган ресторанлар ғарб бизнеси бағридаги бошқа халқларнинг гибрид ошхонаси сифатида кўрина бошлайди. 1990-йилларнинг охирига келиб, бундай тадқиқотлар тобора кўпайиб борди ва мақолалар тўпламлари сифатида ҳам нашр этилди.

Дж. Молц эса бошқа позицияни илгари суриб, асл ўзига хослик аниқ субъектив сифатларга эга бўлиб, аниқ ижтимоий ҳаёт контекстларида ўзини намоён этишини таъкидлайди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, совет этнографиясида моддий маданиятни ўрганиш етакчи йўналишлардан бири бўлишига қарамай таомланиш (*тановул қилиш – Ф.М.*) маданияти этнографияси жуда кам ўрганилган. Бу эса ўрганилаётган тадқиқотнинг долзарблигини кўрсатади. Сўнгги ўн йилликларда *Food Studies* соҳасида ихтисослашган “Anthropology of Food”, “Gastronomica”, “Food & History” каби журналлар ва тўпламлар ҳам кўпайиб борди.

Сўнгги йилларда Россияда ошпазлик амалиёти билан боғлиқ бўлган ишлар сони сезиларли даражада ошди. Аммо аксарият ишлар ёки тадқиқотларда, (баъзи истиснолардан ташқари, хусусан, овқатланиш йўналишини ўрганиш, “соф” антропологик асарлар) жумладан, этногенез ёки этник тарих, иқтисодий-хўжалик тизими ёки ижтимоий муносабатлар, глобаллашув ёки миграцион жараёнлари билан боғлиқ тадқиқотларда озиқ-овқат у ёки бу бирон-бир нарсани ифодалаш шакли сифатида ёритилди.

Моддий маданиятни ўрганишда А.С. Токаревнинг ўзига хос қоидалари мавжуд бўлиб, унда бирор буюмнинг инсонга ёки шахснинг муносабатларига боғлиқлигини билиш жуда муҳим ўрин тутди. Бу буюмларга одамларнинг муносабати қай даражада, дейди. Умуман олганда, этнография фанида “нарсалар ичидаги нарсаларни” ўрганиш этнографик ёндашувнинг ўзига хос хусусиятини йўқотиш билан боғлиқ, деган фикрларни ҳам илгари сурди. Шу билан бирга, муаллиф этнографик жиҳатдан овқатланишни ўрганиш - рецептлар тўпламини ўрганишга айланади, деган фикрларни илгари суриб, бу этнографияда катта йўқотиш эканлигини ҳам қайд этиб ўтади. Албатта, муаллифнинг ушбу фикрлари бугунги кун учун ҳам жуда муҳимдир.

Ўз ўрнида таъкидлаб ўтиш жоизки, овқатланиш жараёнларини антропологик жиҳатдан ўрганишни эса четлаб ўтади. Масалан, А.Е. Тер-Саркисянцнинг 1998-йилдаги арманлар ҳақидаги монографиясида, озиқ-овқат бобида, илмий матннинг ўзидан кейин, рецептлар рўйхати келтирилиши бу этнографик тадқиқотларда таомланиш маданиятини фақат моддийликка қайтариш учун аниқ уриниш каби кўринади. Ҳатто, С.А. Арутюнов ва Э.С. Маркарянлар этногенез, этник тарих ва маданий эволюция муаммоларини ҳал қилишда озиқ-овқат соҳаси, яъни озиқ-овқатларни таснифлаш ва пишириш технологияларини ёритган ҳолда, тадқиқотга “*кириш нуқтаси*” сифатида қўллайди.

Бугунги кунда бутун дунёда антропология оламида фаол тадқиқот қилинаётган мавзулардан бири таомланиш (*тановул, овқатланиш, озиқланиш, таом истеъмол қилиш – М.Ф.*) маданияти ҳисобланиб, унда таомларнинг анъанавий тарзда этнографик тавсифланишидан тортиб, бугунги кундаги гуманитар, ижтимоий, табиий соҳаларнинг қарашлари билан боғлиқ замонавий комплекс йўналишда ёритишга ҳаракат қилинмоқда. Миллий ошхона ҳар доим классик этнографиянинг бетакрор тадқиқот объекти бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади. Шу ўринда айтиб ўтиш керакки, анъанавий моддий маданият нафақат комплекс тарзда бир тартибга солиб ўрганилган, балки замонавий шароитларга қараб ривожланиши ҳам ўрганилган.

Таомланиш антропологияси замонавий этнологлар, ижтимоий ва маданий антропологлар томонидан динамик тарзда тадқиқ этиб борилади. Анъанавий этнографияда таомлар, қоидага кўра, доимо моддий маданиятнинг этнографик учлиги: таомлар, кийим-кечаклар ва тураржойларнинг бир муҳим компоненти сифатида ўрганилиб келинган. Бироқ аввал ҳам этнографлар инсоният моддий маданиятининг мана шу томонини ўрганишда фақат тавсифий йўналиш билан чекланиб қолмаганлар. Масалан, Г.Г. Громовнинг этнографияга оид рисоласида таомларнинг таркиби ва тайёрланишига табиий-географик, ҳўжалик, тарихий-маданий ва кундалик турмуш тарзидаги одатий омиллар ўз таъсирини кўрсатиши келтириб ўтилган. У таом ва таомланишнинг белги, маросимийлиги, таомланишдаги тақиқ ва чекловларга алоҳида эътибор қаратади.

Маълумки, таомланиш соғлиқ гарови, манбаи ҳисобланиб, агар унга тўғри ва рационал амал қилинса, таомланиш режими ҳамда тўғри овқатланиш маданиятига амал қилинади. Бу эса ўзига хос турли-туманлик жиҳатларини намоён этади. Юнон файласуфи Суқрот: “Биз ейиш учун яшамаймиз, яшаш учун ейишимиз керак”, – деган пурмаъно фикрларни айтиб ўтган бўлса, буюк рус физиолог И.П. Павлов эса инсон бемалол 100 ёшга кириши мумкин, агар у бу ёшга етмаса, бунинг учун у ўзини айблаши керак, деб ҳисоблаган.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ:

1. Appadurai A. How to Make a National Cuisine: Cookbooks in Contemporary India // *Comparative Studies in Society and History*. 1988. Vol. 30, N 1. P. 3–24.
2. Homi K. Bhabha. *Democracy De-realized*. First Published February 1. 2003, 209p. // <https://journals.sagepub.com/>.
3. Food, Health and Identity 1997; Food and Gender 1998; Food, Drink and Identity 2001; Drinking Cultures 2005; Food, Drink and Identity in Europe 2006
4. Арутюнов С. А. От спокойной к ускользящей материальности: о проблемах этнографического изучения материальной культуры (интервью Н.В. Богатырь) // *Этнографическое обозрение*. 2011. № 5. – С. 5–19; Богатырь Н. 5. В Современная технокультура сквозь призму отношений пользователей и технологий // *Этнографическое обозрение*. 2011. № 5. – С. 30–39.
5. Harris M. The Abominable Pig // *Food and Culture: a Reader* / ed. By Counihan, P. Van Esterik. New York; London: Routledge, 2008. P. 54–66.
6. McCracken R.D. Lactase Deficiency: an Example of Dietary Evolution // *Current Anthropology*. 1971. N 12. – P. 479–517;
7. Messer E. Anthropological Perspectives on Diet // *Annual Review of*
8. Levi-Strauss C. *From Honey to Ashes* / trans. by J. Weightman, Weightman. New York: Harper & Row, 1973;
9. Douglas M. Deciphering a Meal // *Food and Culture: a Reader* / ed. by C. Counihan, P. Van Esterik. New York; London: Routledge, 1997. P. 40–41.
10. Firth R. *Primitive Economics of New Zealand Māori*. London: Routledge and Sons, 1929.
11. Mintz S., Du Bois C. The Anthropology of Food and Eating // *Annual Review of Anthropology*. 2002. Vol. 31. – PP. 99–119.
12. Malinowski B. *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1922; Firth R. *Primitive Economics of New Zealand Māori*. London: Routledge and Sons, 1929.

13. Kushakov, S., & Akhmedov, S. (2021). The Ethnic History And Composition Of Uzbek People: On The Example Of Two Languages, Settlement And Livestock Tribes. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research, 3(02), 24-27.
14. Abdulloev S.B. (2021). Positive Attitudes To" Dev" In Central Asian People. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(01), 275-279.
15. Yusupovich K.S. (2020). The Emergence Of Religious Views Is Exemplified By The Southern Regions. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(10), 143-145.
16. Tangrikulov J.E., & Rakhmatov E.T. (2020). COTTON WORK, WORK OF UZBEK PEOPLE FICTION: CAUSES, CONSEQUENCES, RESULTS. Theoretical & Applied Science, (7), 70-73.
17. Erkinovich T.J. The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 5. – С. 1982-1989.
18. Majitov, M. A. U. (2020). Some views of islamic religion and muslim scholars on the phenomenon of human personality. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1541-1547.
19. Kushakov, S., and S. Akhmedov. "The Ethnic History And Composition Of Uzbek People: On The Example Of Two Languages, Settlement And Livestock Tribes." The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research 3.02 (2021): 24-27.